

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ЖИЗЗАХ ПОЛИТЕХНИКА ИНСТИТУТИ

**“САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА ҚУРИЛИШ”
ФАКУЛЬТЕТИ**

**“БИНО ВА ИНШООТЛАР ҚУРИЛИШ”
КАФЕДРАСИ**

**“КАПИТАЛ ҚУРИЛИШДА ИНВЕСТИЦИЯ
СИЁСАТИ” ФАНИДАН**

РЕФЕРАТ

**МАВЗУ. “КАПИТАЛ ҚУРИЛИШДА ИНВЕСТИЦИЯ
СИЁСАТИ, ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ЛОЙИҲАЛАР ВА
ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ”.**

Бажарди:

Абдуллаев Мухриддин

ЖИЗЗАХ – 2012 йил.

Мавзу. Капитал курилишда инвестиция сиёсати, инвестициявий лойихилар ва иқтисодий механизациялаш

Режа:

1. Бозор иқтисодиёти шароитларида инвестиция сиёсатининг моҳияти ва хусусиятлари.
2. Инвестиция-қурилиш жараёни, уни ташкил қилиш ва самарадорлиги.
3. Инвестиция лойиҳалари ва инвестиция дастурлари ҳамда уларнинг иқтисодиётни модернизациялашдаги ўрни.
4. Инвестиция дастурини шакллантириш тартиби.

1. Бозор иқтисодиёти шароитларида инвестиция сиёсатининг моҳияти ва хусусиятлари

Маълумки, дунёдаги ҳар қандай мамлакат муваффақиятли ривожланмоқда ёки аксинча, ривожланиш кўрсаткичлари жуда паст бўлмоқда. Бунинг сабаби эса аввало давлат ҳокимияти олиб бораётган сиёсатдир. Яъни давлат сиёсати - бу мамлакат тараққиёти тактикаси ва стратегиясини тўлиқ акс эттирувчи сиёсат бўлиб, шу сиёсат туфайли ушбу мамлакат дунёнинг бошқа давлатлари томонидан тан олинади ёки эътиборга олинмайди.

Давлат иқтисодий, ҳарбий-техник, аграр, саноат, таълим, сиёсат, савдо ва бошқа соҳаларда турли сиёсатлар олиб бориши мумкин. Баъзан бу сиёсатларнинг умумий нуктаси мавжуд бўлиб, иқтисодий сиёсатда комплекс акс этиши мумкин. Шунинг учун иқтисодий сиёсат у ёки бу мамлакатнинг умумий давлат сиёсатида ҳал қилувчи, энг муҳим сиёсат ҳисобланади.

Инвестиция сиёсати ҳам мамлакатдаги иқтисодий сиёсатнинг таркибий қисмидир.

Бугунги шароитларда, масалан, Ўзбекистонда бу сиёсат шаҳар ва қишлоқларни қайта таъмирлаш ва ободонлаштиришга, янгиларини қуришга, саноат ва халқ хўжалигининг бошқа тармоқларида ишлаб турган корхоналарни кенгайтириш ва техник қайта жиҳозлаш, аҳолининг уй-жойга бўлган эҳтиёжини ва бошқа ижтимоий эҳтиёжларни қондириш, қазилма бойликлар захирасини хўжалик айланмасига самарали жалб қилишга, табиатни муҳофаза қилиш ва ҳоказоларга қаратилган.

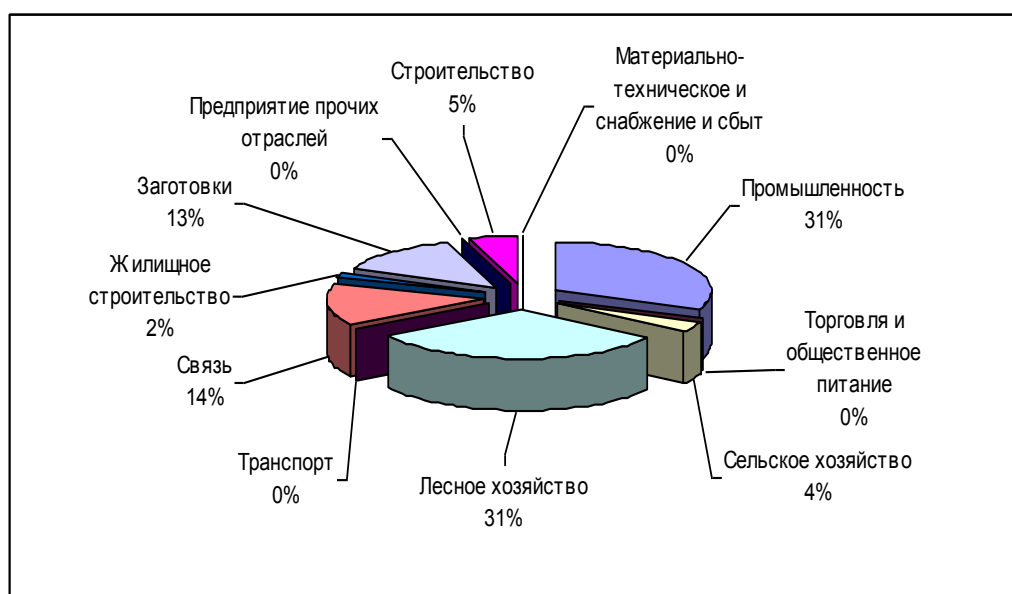
Демак, инвестиция сиёсати - бу давлатнинг ишлаб чиқариш кучларини янада ривожлантиришни, иқтисодиётни модернизациялашга қаратилган сиёсатидир. Бу сиёсат кўп жиҳатдан капитал қўйилмаларнинг устивор йўналишларини тўғри танлашга боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов инвестиция сиёсатининг иқтисодий ўзгаришларга ва мамлакат салоҳиятини янада юксалтиришга чамбарчас боғлиқлигини таъкидлаган ҳолда мамлакат мустақилликка эришган дастлабки йиллардаёқ шундай деган эдилар: “инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш - ислохотчилик сиёсатимизнинг энг муҳим шартидир. Иқтисодиётни таркибий қайта қуриш, экспорт салоҳиятини кенгайтириш фақат кучли инвестиция сиёсати шароитидагина мумкиндир”.

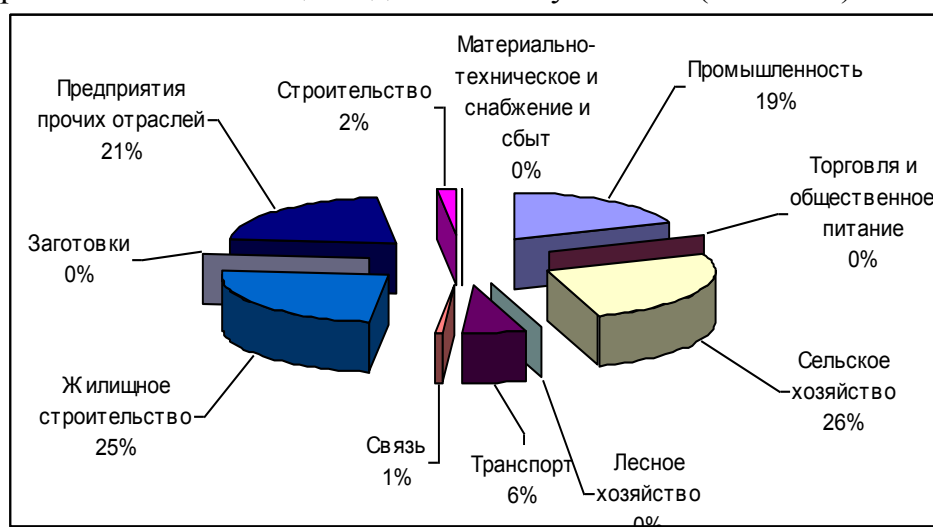
Тўғри танланган инвестиция сиёсати туфайли кимё ва нефть-кимё саноати, машинасозлик ва металларни қайта ишлаш, енгил саноат, озиқ-овқат ва ёғочни қайта ишлаш саноати, электр энергетика ва бошқа тармоқлар ривожланди. Давлатнинг янги инвестиция сиёсатидаги энг муҳим ютуғи шуки, республикада янги тармоқ - миллий автомобилсозлик саноати ташкил қилинди, бир қатор “эски”

тармоқ ва ишлаб чиқариш соҳалари янгиланди. 1998 йилдан бошлаб инвестицияларнинг асосий қисми қайта ишлаш тармоқларини ва инфратузилмани ташкил қилишга йўналтирилмоқда. Айни пайтда иқтисодиётни ривожлантиришга йўналтирилаётган инвестицияларнинг абсолют ҳажмлари ортиб бормоқда. 1998 йилда бу кўрсаткич 369,7 млрд сўм бўлган бўлса, 2004 йилда 2,4 трлн сўмдан ортиб кетди.

Ўзбекистон иқтисодиётида хорижий инвестицияларнинг роли кучайиб бормоқда. 1993 йилда жами инвестиция ҳажмининг атиги 0,1 фоизи тўғри келган бўлса, 2000 йилда бу кўрсаткич 22 фоизни ташкил қилди. Бу муддат ичида хорижий инвестициялар иштироқ этган ҳолда давлат рўйхатидан ўтган корхоналар сони 17 баравар ортди. Инвестиция сиёсатининг Ўзбекистон иқтисодиётидаги таркибий силжишларга таъсири 2.2. ва 2.3-расмларда кўрсатилган.

расм. Ўзбекистон иқтисодиётининг тузилмаси (1993 йил)

расм. Ўзбекистон иқтисодиётининг тузилмаси (2003 йил)

Айтиш керакки, инвестиция сиёсати фақат давлат миқёсида эмас, балки айрим минтақалар, тармоқлар ва корхоналар миқёсида ҳам тегишлича мақсадли вазифалари ва уларни амалга оширишнинг усуллари, муддатлари ва воситалари

ёрдамида шаклланиб, амалга оширилади. Масалан, давлат ўз инвестиция мақсадларини амалга оширишда кўпроқ марказлашган манбаларга ва биринчи навбатда бюджет маблағларга, хорижий инвестициялар ва кредитларга, минтақалар эса маҳаллий бюджет маблағларига таянади. Корхоналар ўз инвестиция фаолиятларини асосан ўз маблағлари, даромадлари, амортизация маблағлари ва айрим ҳолларда банк кредитлари ёки бошқа турдаги қарз маблағлари ҳисобига амалга оширадilar.

Амалга ошириладиган инвестиция сиёсатида корхоналарнинг ўз манфаатлари ва давлат манфаатлари доирасида тутган ўрнини алоҳида таъкидлаб ўтишни истар эдик. Маълумки, корхоналар иқтисодийнинг асосий бўғинларидир. Уларда жамиятга керак бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқарилади, юмушлар бажарилади ва хизматлар кўрсатилади. Шунингдек, корхоналарда малакали кадрларнинг асосий қисми тўпланади, фойда юзага келади, бинобарин, уларда миллий даромаднинг жами бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда бир қисми вужудга келади.

Корхоналар ушбу ишлаб чиқариш функцияларини бажариш, шунингдек, керакли молиявий ажратмаларни маҳаллий ва республика бюджетларига тўлаш давомида минтақа ва республика миқёсида инвестициялаш учун моддий базас яратилиш натижасида заифлашиб қоладилар, қолган фойда миқдори жуда кам бўлиб, амортизация ажратмалари жиддий ўзгаришлар учун етарли бўлмай қолади.

Бинобарин, иқтисодийни бошқаришнинг турли поғоналарида амалга ошириладиган инвестиция сиёсатини инвестицияларни сарфлаш йўналишлари ва соҳаларини танлаш, корхоналарнинг инвестицион мустақиллигини ва моддий базасини кенгайтириш нуқтаи назаридан иқтисодий аҳволга мослаштириш лозим. Директорлик корпусининг аксарият қисмининг фикрича, бу вазифани бажаришга солиқ тизимини яхшилаш катта ёрдам беради. Бундай тизим корхоналарга ўзи ишлаб топган даромадларининг инвестицион мўлжалларни амалга ошириш учун етарли миқдордаги улушини ўз ихтиёрида қолдиришга имкон бериши лозим.

Айтиб ўтилган фикрлардан яна бир хулоса келиб чиқади: инвестиция сиёсати ҳар қанча пухта ўйланган ва асосланган бўлмасин, у қандай даражада амалга оширилмасин, моддий таъминотсиз, яъни ресурслар билан етарли таъминотсиз фақат қоғозларда ва қарорларда қолиб кетади. Ҳар қандай сиёсат, шу жумладан инвестиция сиёсати рўёбга чиқиши, амалга ошиши учун муайян инвестициялар миқдори билан тасдиқланиши лозим. Шунинг учун, инвестиция мақсадларини, шу жумладан капитал қўйилмаларни қўллашнинг устивор йўналишларини, соҳалари ва чегараларини белгилашда бунинг учун керак бўладиган инвестицияларнинг қўлами ва уларнинг молиявий манбалари ҳам пухта ишлаб чиқилиши лозим. Аммо бу ердаги умумий қоида шундайки, кучли инвестиция сиёсатини амалга ошириш учун мамлакатдаги вазият ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан барқарор бўлиши шарт. Сезиларли иқтисодий ўсишлар кўзатиладиган Ўзбекистон бугунги кунда мақсадга йўналган ва самарали инвестиция сиёсатини амалга ошириш учун барча шарт-шароитларга эгадир.

2. Инвестиция-қурилиш жараёни, уни ташкил қилиш ва самарадорлиги

Инвестиция-қурилиш жараёни ижтимоий ишлаб чиқаришнинг энг муҳим элементидир. Унингсиз такрор ишлаб чиқаришни тасаввур қилиш мумкин эмас. Бу фақат табиий эскириш жараёнида ишдан чиқаётган меҳнат воситаларини алмаштириш эмас, балки ишлаб чиқариш қувватларини кучайтириш, шу жумладан

юқори сифат даражасини, иқтисодий ўсишни ва аҳолининг фаровон турмуш даражасини таъминлашдир.

Инвестициялаш ва қурилишни, инвестиция ва қурилиш жараёнлари каби кўпинча алоҳида ўрганиш мумкин. Аммо инвестиция ресурсларининг 60 фоиздан кўпроқ қисми қурилиш соҳасида фойдаланилаётганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, бу тушунчалар кўпинча айнан қурилиш мажмуасининг иқтисодий самарадорлигини баҳолашда қўлланилади.

Инвестиция-қурилиш жараёни ҳам замонда, ҳам маконда амалга оширилади. Умумиқтисодий ва ижтимоий жараённинг таркибий қисми бўлган инвестиция жараёни инвестиция мақсадларининг техник-иқтисодий асослашни (T_1), объект ва иншоотларни ўрганиш ва лойиҳалашни (T_2), қурилишнинг ўзини (T_3) ва объектни фойдаланишга топширишни, уни синаш, текшириш ва экспертлар томонидан баҳолашни ўз ичига олади. Бундан келиб чиққан ҳолда вақтда ўлчанадиган инвестиция жараёни қуйидаги формула орқали аниқланиши мумкин:

$$T_{\text{ин}} \leq T_1 \leq T_2 \leq T_3 \leq T_4$$

Қурилиш жараёни - инвестиция жараёни ҳамда қурилишнинг халқ хўжалигининг бир тармоғи сифатида фаолият кўрсатишининг асосий босқичидир. Унинг ташкилий тизими уч босқичдан иборатдир:

- қурилишни тайёрлаш;
- бевосита қурилиш жараёнининг ўзи;
- тайёр қурилиш маҳсулотини реализация қилиш.

Қурилишни **тайёрлаш** қурилиш объектининг мақсадга мувофиқлигини техник-иқтисодий асослаш (ТИА), объектни лойиҳалаш ва қурилишга инженер-техник тайёргарлик кўришдан иборат. Ушбу йўналишларнинг ҳар бири ўзининг мақсадли вазифаларига эга.

Бевосита қурилиш - бу бино ва иншоотларни қуриб, кўтариш жараёни бўлиб, қурилиш майдончаларида бевосита амалга оширилади. Шунинг учун қурилиш майдончасини “нолдан” қурилиш объектининг тайёрлик ҳолатигача бўлган бевосита қуриш жараёнининг ўзига тенглаштирилади.

Қурилиш **маҳсулотининг реализацияси** - қурилиши тугалланган объектларни фойдаланишга топшириш ва уларни белгиланган тартибда буюртмачига (инвесторга) топширишдир. объектлар буюртмачига ўтказилгач, улар халқ хўжалиги балансида асосий фонд сифатида кўрсатилади.

Қурилиш инвестиция жараёнининг ўзагидир. Объектларни, айниқса саноат-қурилиш объектларини қуришда у жами инвестиция циклининг 50 фоизи ва ундан кўп қисмини эгаллайди. Масалан, амалиётдан маълум бўлишича, ўртача қувватли машинасозлик корхонасини қуришда, турли тадқиқотлар ва асослашларга ўртача 1-1,5 йил кетади, лойиҳа ишлаб чиқишга - 1 йилгача, қурилишга 3-4 йил, фойдаланишга топшириш ва синаб кўришга эса камида ярим йил кетади.

Шундай қилиб, ўртача қувватли корхонани қуришга кетадиган инвестиция жараёнининг муддати тахминан 5-7 йилни ташкил қилади. Бугунги кунда илғор қурилиш техника ва технологиялари, қурувчиларнинг ғайрат-шижоати қурилиш ишлаб чиқаришини ташкил қилиш тизими етарлича даражада яхши йўлга қўйилганда объектларни қуриш ва фойдаланишга топширишга нисбатан қисқароқ муддатлар кетади, натижада инвестиция ресурсларининг самараси энг юқори бўлади. Бунга ўз пайтида Асакада фойдаланишга топширилган автомобил заводи, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, Шўртан газ-кимё мажмуаси мисол бўла олади.

Бу объектлар қурилган ва ишлаётган бўлса, у ҳолда бугунги куннинг нуқтаи назаридан Кунград сода заводи, қизилқум фосфорит комбинати ва Андижон биокимё заводида, Ангрендаги каолин фабрикасининг биринчи навбати, Тошкент, Бухоро, Самарқанд ва Урганчдаги аэропортларда қурилиш суръатлар билан бормоқда. Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи, Тошкент - Андижон - Ўш - қашқар автомобил йўлининг доволанган участкаси ҳақида ҳам айнан шундай гапларни айтиш мумкин.

Қурилиш инвестиция жараёнининг ўзаги, асосий босқичи бўлишига қарамай, унинг қолган таркибий қисмлари ҳам инвестиция жараёнининг муддатига ва самарадорлигига маълум даражада таъсир кўрсатмоқда.

Масалан, муддати чўзилиб кетган инженерлик-геологик тадқиқотлар ва бошқа қурилиш тадқиқотлари, лойиҳа ишланмалари сифатининг пастлиги ва энг ёмони уларнинг эски техник ечимларга мўлжалланганлиги инвестиция жараёнида энг яхши кўрсаткичларга эришишига имкон беради. Бу кўрсаткичлар жараённинг дастлабки босқичида кўзга ташланмаса-да, объектлардан фойдаланиш давомида ёки ўзига ўхшаш илғор аналоглар билан таққослаганда лалбатта сезилади. Шунинг учун инвестиция жараёнини яхшилашда ҳали лойиҳалаш ва тадқиқот ишларини амалга ошириш жараёнида ҳам катта имкониятлар мавжуд бўлади. Шу сабабдан, қурувчиларда “Лойиҳа қандай бўлса, объект ҳам шундай бўлади” деган шиор ҳалигача бор бўлиб, ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Инвестиция-қурилиш фаолиятини самарали ташкил қилиш қуйидаги бир қатор вазифаларнинг ҳал қилинишини кўзда тутди:

- инвестиция жараёнининг асосий бўғини сифатида қурилиш фаолиятини ташкил қилишдаги асосий ёндашувлар;
- олиш инвестиция-қурилиш фаолиятини ташкил қилишда бозор иқтисодиёти тамойилларини ҳисобга;
- инвестициялашда устивор йўналишларни танлаш ва инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш;
- қурилишда ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланишни ташкил қилиш ва унинг самарадорлигини баҳолаш;
- пудрат танловларини ўтказишни ташкил қилиш;
- инвестиция-қурилиш рискларини бошқариш;
- молиявий ресурсларни шакллантиришни ва улардан фойдаланишни ташкил қилиш;

Бу вазифаларни муваффақиятли ҳал қилиш инвестициялар ҳамда қурилиш ишлаб чиқаришининг самарадорлигини оширишгагина эмас, балки мамлакат иқтисодиётини таркибий қайта қуришни муваффақиятли амалга оширишга ва қулай инвестиция муҳитини яратиш муаммосининг ҳал қилинишига ҳам имкон беради.

Айни пайтда инвестиция-қурилиш фаолиятининг бошқарув тизимини қайта қуриш ҳам муҳим вазифалардан бири бўлиб, у қуйидаги чора-тадбирларни ўз ичига олади:

а) марказлашган режалаштиришни бартараф қилиш ва қонунлар, меъёрлар ва стандартлар ёрдамида давлат бошқарувига ўтиш;

б) ўзаро муносабатларнинг, шу жумладан давлат бошқарув тузилмалари билан бўладиган муносабатларнинг шартнома (контракт) шакллари ривожлантириш;

в) тармоқларда комплекс бошқарув тизимларини ривожлантириш билан биргаликда ихтисослашган ҳисобга ўтиш ва ташкилий бошқарувнинг янада мустақилроқ тузилмаларини барпо қилиш;

г) инвестиция-қурилиш фаолиятини бошқаришнинг “лойиҳани бошқариш” тизимини кенг жорий қилишга ўтиш;

Инвестиция-қурилиш фаолиятини ташкил қилишда асосий “фигура” - бу инвестор бўлиб, у капитални қўллаш сиёсати ва тактикасини белгилайди. Аммо барибир инвестиция-қурилиш фаолиятининг самарадорлиги аввало қурилиш ишлаб чиқаришини маҳорат билан ташкил қилишга, ресурсларни тежашдан то қурилишга сарфланаётган ҳар бир сўм ёки бошқа пул бирликларининг юқори самара беришига эришишгача бўлган бутун қурилиш жараёнини бошқаришнинг рационал шаклларига боғлиқдир. Бунинг учун муддати чўзилиб кетган қурилишларнинг вужудга келишига, капитал қўйилмаларнинг қўплаб объектларга тақсимланиб кетишига, тугалланмай қолиб кетган объектларнинг пайдо бўлишига ва бошқа ноишлаб чиқариш ҳаражатларига йўл қўймаслик жуда муҳимдир. Айниқса, иш вақтининг бекорга сарф бўлишига йўл қўйиш мумкин эмас, чунки бекор туриб қолиш ва иш вақтидан самарасиз фойдаланиш - қурилиш муддатининг чўзилишига ва капитал қўйилмалар самарасининг пасайиб кетишига сабаб бўладиган энг муҳим сабабдир.

Афсуски, буунги кунда қурилиш анчагина “оқсаб қолган” бўлиб, ўзининг ишлаб чиқариш ва такрор ишлаб чиқариш функцияларини тўла миқдорда бажара олмайди. Масалан, прогнозларда 1999 йилда кўзда тутилган капитал қўйилмаларнинг атиги 54,2 фоиз қисми ўзлаштирилган бўлиб, етмиштача объектларнинг қурилиши бошланмаган; мактаблар, шифохоналар, поликлиникалар ва бошқа уларга ўхшаш объектларни фойдаланишга топшириш ҳам атиги 23-47 фоизга таъминланган. Ўз-ўзидан тушунарлики, бундай ўзилишлар фақат иқтисодиётнинг илгариланма ҳаракатини эмас, балки мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини ҳам сўсайтиради.

Қурилишнинг бугунги вазифаси - қурилишнинг суръатларини кучайтириш, унинг сифатини ошириш, ноишлаб чиқариш ҳаражатларини камайитириш ва меҳнат унумдорлигининг ўсишини таъминлашдан иборат. Уни муваффақиятли ҳал қилиш фақат қурувчиларга эмас, балки инвестиция жараёнининг барча иштироқчиларига боғлиқ бўлиб, бу вазифа қанчалик тезроқ ҳал қилинса, қурилишнинг ва бутун миллий иқтисодиётнинг миқдорий ва сифат кўрсаткичлари шунчалик юқори бўлади.

3. Инвестиция лойиҳалари ва инвестиция дастурлари ҳамда уларнинг иқтисодиётни модернизациялашдаги ўрни.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон ҳукумати мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг фақат ўрта муддатли эмас, балки ўзоқ муддатли (2005-2010 йй.) режасини тайёрлаш ва уни амалга ошириш устида ҳам иш олиб бормоқда. Унда иқтисодий ислохотларнинг самарадорлигини таъминлашдан ташқари, ижтимоий тараққиёт ва халқ турмуш фаровонлигини яхшилаш, ҳудудий яхлитликни таъминлаш, иқтисодий қайта тузилмалаш, ишлаб чиқариш кучларидан самарали фойдаланиш ҳам кўзда тутилган. Бу вазифаларни амалга оширишда эса мақсадга йўналтирилган инвестиция сиёсати ҳам, илмий асосланган инвестиция лойиҳалари ва дастурлари ҳам катта роль ўйнайди.

Инвестиция лойиҳаси - бу шундай ҳужжатки, унда капитални иқтисодиётнинг турли тармоқ ва соҳаларига йўналтиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуаси кўзла тутилган бўлиб, бу чора-тадбирлардан мақсад ишлаб чиқариш кучларини янада ривожлантириш ва мавжуд ишлаб чиқариш салоҳиятини мустаҳкамлашдир. Ушбу капитал қўйилмалар қуйидаги мақсадларга сарфланиши мумкин:

- янги қурилишга;
- ишлаб турган корхоналарни кенгайтириш ва қайта таъмирлашга;
- ишлаб чиқаришни техник қайта жиҳозлаш ва меҳнат воситаларини модернизациялашга;
- мавжуд ишлаб чиқариш қувватларини замонавий талаблар даражасида сақлаб туришга ва ҳоказо.

Инвестиция лойиҳасининг қурилиш лойиҳасидан фарқлай билиш лозим. Маълумки, қурилиш лойиҳасида муайян объектнинг қурилиши билан боғлиқ техник, иқтисодий, ташкилий, конструктив ва бошқа ечимлар кўрсатилган бўлади. қурилиш лойиҳаси - бу аввало у ёки бу объектнинг қурилиши билан боғлиқ техник-иқтисодий асослаш, тушунтириш хати, чизмалар ва сметаларни ўз ичига олган ҳужжатлар тўпламидир.

Масалан, тушунтириш хатида лойиҳанинг асосий ғояси ва унинг техник-иқтисодий кўрсаткичлари асослаб берилган бўлади. Чизмалар лойиҳаланаётган объект ҳақида яққол тасаввур ҳосил қилади, қурилиш бевосита шу чизмалар асосида амалга оширилади. Смета қурилишнинг қийматини характерлайди; унинг асосида молиялаштириш линияси очилади ва келгуси пул ҳисоб-китоблари амалга оширилади.

Қурилиш лойиҳаси бошқа турдаги ҳужжатларни, масалан, қурилишни ташкил қилиш лойиҳаси (қТЛ), ишларни амалга ошириш лойиҳаси (ИАЛ), материаллар, конструкциялар ва асбоб-ускуналарни етказиб бериш жадвали ва ҳоказоларни ҳам ўз ичига олиши мумкин. Яъни қурилиш лойиҳаси - бу кўпроқ курувчилар - прораблар, катта прораблар, қурилиш участкаси ва бошқармалар бошлиқларининг қўлида бўладиган ҳужжатдир. Молиялаштириш манбалари томонидан тасдиқланган қурилиш лойиҳалари ва қурилишга ажратилган ер майдонлари қанча кўп бўлса, қурилиш учун буюртмалар “портфели” ҳам шунчалик тўлароқ бўлади.

Энди эса инвестиция лойиҳаларига қайтамиз. Айтиб ўтилганлардан ташқари, инвестиция лойиҳалари кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, банк ва умумуан молия-кредит тизиминининг фаолиятини яхшилаш, мавжуд инженер коммуникацияларини модернизациялаш, экологияни ва атроф-муҳитни соғломлаштириш, бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида ишлаб чиқиши ва келгусида амалга оширилиши мумкин.

Айрим инвестиция лойиҳалари глобал характерга эга бўлиб, алоҳида бир мамлакат манфаатлари доирасидан ташқарига ҳам чиқиши мумкин. Хусусан, “Оролни сақлаб қолиш лойиҳаси” ҳам ҳозирги кунда шундай лойиҳалардан бири бўлиб, унда Ўзбекистон, қозоғистон ва бошқа Марказий Осиё республикаларидан ташқари прогрессив жамиятлар ва дунёдаги бир неча мамлакатларнинг расмий институтлари ҳам иштироқ этмоқдалар.

Масалан, бугунги кунда Ўзбекистонда хорижий кредит линиялар бўйича очилган жами суммаси 200 млн АҚШ долларидан ортиқ бўлган 185 дан ортиқ лойиҳалар ишлаб турибди.

Кўриниб турибдики, инвестиция лойиҳалари турли миқёсда ва турли мақсадларда ишлаб чиқиши мумкин. Корхоналар иқтисодиётнинг асосий бўғини бўлганликлари ҳамда аввал айтиб ўтилганидек, миллий даромаднинг “салмоғини” сезиларли даражада белгилашлари туфайли, инвестиция лойиҳаларини айнан шу бўғин миқёсида ишлаб чиқиш стратегияси алоҳида эътиборга лойиқдир.

Бугунги кунда корхоналар миқёсидаги инвестиция лойиҳалари, одатда, инвестиция танловига ҳавола этиш учун уларнинг хусусийлаштириш дастурига мос равишда ишлаб чиқилмоқда. Бунда масалан, қурилиши билан боғлиқ бўлган инвестиция лойиҳасини тайёрлаш ва уни амалга ошириш қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- инвестиция ғоясини шакллантириш;
- инвестиция имкониятларини ўрганиб чиқиш;
- лойиҳани техник-иқтисодий асослаш;
- ер майдони ажратиш, сотиб олиш ёки ижарага олиш;
- контракт ҳужжатларини тайёрлаш;
- лойиҳа ҳужжатларини тайёрлаш;
- қурилиш-монтаж ишларини, шу жумладан ишга тушириш ва созлаш ишларини амалга ошириш;
- объектдан фойдаланиш, иқтисодий кўрсаткичлар мониторинги.

Табиийки, бир корхонанинг инвестиция лойиҳаси мазмун жиҳатдан бошқа корхонанинг лойиҳаси билан бир хил бўлмаслиги мумкин. Ҳар бир инвестиция лойиҳаси маълум бир мақсад ва вазифаларга қаратилган бўлади ва бинобарин, уланинг молиялаштириш манбалари ҳам, пировард натижалари ҳам турлича бўлади.

Маълум бир мақсадга қаратилган инвестиция лойиҳалари ёки таклифлар мажмумаси **инвестиция дастурини** ташкил қилади. Инвестиция дастури ўз кўламига қараб давлат, минтақа ёки тармоқ миқёсида бўлиши мумкин. Бунга 2000-2002 йилларга мўлжалланган давлат инвестициялари дастурини мисол қилиб келтириш мумкин. Бу дастур ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва иқтисодиётни таркибий қайта қуришда жиддий ўзгаришларни кўзда тутади.

Инвестиция лойиҳалари ва дастурлари қуйидаги мақсадларга хизмат қилади:

- ишлаб чиқариш аппаратини мунтазам янгилаб бориш ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлаш;
- фан-техника тараққиётини тезлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизациялаш, мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифатини ва рақобатбардошлигини яхшилашга;
- иқтисодиётни таркибий қайта қуриш, халқ хўжалигининг барча тармоқларини бир текисда ривожлантиришга;
- саноат учун керакли хом ашё базасини барпо этиш ва минтақалардаги ишлаб чиқариш кучларини тенглаштириш;
- фуқаролик қурилиши, соғлиқни сақлашни, олий ва ўрта мактабни ривожлантириш, уй-жой муаммосини ҳал қилишга;
- бозор механизми ва рақобат талабларидан келиб чиққан ҳолда аҳолини иш билан таъминлаш, ишсизлик муаммосини юмшатишга;
- табиий муҳитни муҳофаза қилиш, экологик вазиятни яхшилаш ва бошқа мақсадларга эришишга.

2000 йилларда амалга оширилган йирик инвестиция лойиҳалари ичидан қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- Фарғона кимёвий толалар заводида полиамид ишлаб чиқариш лойиҳаси;
- “Алгоритм” ОТАЖ да мураккаб маиший электрон техникаларини ишлаб чиқариш лойиҳаси;
- Чирчиқ шаҳрида телекоммуникация тармоқларини қайта таъмирлаш лойиҳаси;
- Ўзбекистон Республикаси телекоммуникациялар тармоғини ривожлантиришнинг биринчи босқичини тугаллаш лойиҳаси;
- “СамКочАвто” қўшма корхонасида автобуслар ишлаб чиқарадиган заводнинг ишга туширилиши;
- “ЎзКейсТрактор” қўшма корхонасида тракторлар ҳамда “Ўзқишлоқхўжаликмашҳолдинг” ХКнинг бир қатор корхоналарида эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқариш;
- “Кўмир” АЖ да тўйинтирилган (бойитилган) каолин ишлаб чиқариш фабрикасининг фойдаланишга топширилиши;
- “қабул-Ўзбек Компани” қўшма корхонасида 2405 минг тонна ип газлама ва 9 млн погон метр газлама ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган ип-йигирув-тўқимачилик фабрикасининг ишга туширилиши;
- “Оникс” АЖ да газ сарфини ҳисобга олувчи асбобларнинг ишлаб чиқарилиши, сув сарфини ҳисобга олиш асбобларини ишлаб чиқаришга тайёргарли кўриш;
- “Хобос-ТАПО” қўшма корхонасида металл қувурларни ишлаб чиқариш;
- “Чиноз тўқимачи”, “Оқсарой тўқимачи” ва “Рабул Фарғона Ко” ва бошқа фабрикаларнинг ишга туширилиши.

Тўқимачилик тармоғи лойиҳаларининг инвестиция дастурларини, қизилқум фосфорит комбинати, “Навоиазот” ишлаб чиқариш бирлашмалари объектлари қурлиши, Фарғона “Азот” ишлаб чиқариш бирлашмасида дефолиантлар ишлаб чиқаришни қайта таъмирлаш, Жиззах заводида аккумуляторлар, “Автоойна” қўшма корхонасида автомобил ойналарини ишлаб чиқариш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш ишлари тугалланмоқда.

Жорий йилнинг инвестиция дастурлари «Ўзбекистон республикасининг 2005 йилги инвестиция Дастури тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори (30.11.2004 й. № 560)да қабул қилинган.

Унга кўра Республика ялпи ички маҳсулотининг барқарор ўсишини таъминлаш, иқтисодиётдаги таркибий қайта ўзгартиришларни чуқурлаштириш, стратегик ижтимоий дастурларни тўлиқ кўламда амалга ошириш, янги иш ўринлари ташкил этиш, шунингдек тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг жалб этилишини кенгайтириш мақсадида 2005 йил учун давлат бюджети маблағлари ҳисобига марказлаштирилган капитал қўйилмалар лимитлари, бюджетдан ташқари Республика йўл жамғармаси маблағлари ҳисобига марказлаштирилган капитал қўйилмалар лимитлари, бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармаси маблағлари ҳисобига марказлаштирилган капитал қўйилмалар лимитлари, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қафолати остида хорижий кредитларни жалб этган ҳолда амалга ошириладиган 2005 йил учун инвестиция лойиҳаларининг аниқ дастурлари тасдиқланган.

Бундан ташқари ушбу қарорда қуйидагилар белгилаб берилади:

Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг Ўрта махсус, касб-хунар таълими марказининг академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида битта ўқувчи ўрнига харажатларни:

намунавий лойиҳаларда ўқув синфлари, ўқув устаконалари ва лабораторияларидан фойдаланишни мақбуллаштириш, ўқув ва ёрдамчи қувватларнинг оқилона юкламаси;

ётоқхоналарни блок методи билан қуришга ўтиш, заруриятга қараб кейинчалик уларнинг қувватини босқичма-босқич кўпайтириш;

академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини лойиҳалаштириш ва қуришда қиммат турадиган қурилиш материаллари, шу жумладан пардозлаш материаллари қўллашни тақиқлаш ҳисобига қисқартириш қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси Ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази билан биргаликда харажатларни қисқартиришга доир юқорида кўрсатиб ўтилган чора-тадбирларни ҳисобга олган ҳолда академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини қуриш ва реконструкция қилиш учун базавий лойиҳаларнинг амалдаги норматив ҳужжатларини уч ой муддатда қайта кўриб чиқиш юклатилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, ваколатли банклар объектлар ва қурилишларни молиялаштиришда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарори билан тасдиқланган Марказлаштирилган манбалар ҳисобига қурилишни ташкил этиш, молиялаштириш ва кредитлаш тартиби тўғрисида Низомга ва Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 июндаги 263-сон қарори билан тасдиқланган Бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармаси маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида Низомга амал қиладилар.

қарор моддаларига кўра марказлаштирилган капитал қўйилмалар ҳисобига амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш жараёнида лойиҳалаш ва эксперт ташкилоти айби билан йўл қўйилган қўшимча ишлар ва харажатлар ҳажми аниқланган тақдирда ушбу лойиҳани ишлаб чиқиш ёки экспертизадан ўтказиш учун тўланган сумманинг ҳаммаси кўрсатиб ўтилган ташкилотлардан давлат бюджети даромадига олиб қўйилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг 2005 йил 11 апрелдаги «**Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида**»ги Фармонида кўра мамлакатда инвестиция мухитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишга тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этиш, шуниндек, хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш мақсадида бир қатор ҳуқуқий кафолат ва имтиёзлар белгиланган.

2005 йилнинг 1 июлидан бошлаб тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этадиган иқтисодиёт тармоқлари корхоналари асосий фаолияти бўйича даромад (фойда) солиғи, мулк солиғи, ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ҳудудларни ободонлаштириш солиғи, экология солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун белгиланган ягона солиқ тўлашдан, шуниндек, Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлашдан озод

килинади. Бундай имтиёзлар тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестициялар ҳажми қуйидагича бўлган ҳолларда берилади:

300 минг АҚШ долларида 3 миллион АҚШ долларида – 3 йил муддатга;

3 миллиондан ортиқ АҚШ долларида 10 миллион АҚШ долларида – 5 йил муддатга;

10 миллион АҚШ долларида ортиқ бўлганда – 7 йил муддатга.

4 Инвестиция дастурини шакллантириш тартиби.

Инвестиция дастури республика иқтисодиёти барқарор ва тадрижий ривожлантиришга эришишга, табиий, минерал-ҳом ашё, молиявий, моддий ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш йўли билан республика айрим тармоқлари ва минтақаларини таркибий ўзгартиришнинг асосий устуворликларини ва стратегик вазифаларини амалга оширишга йўналтирилган бир-бири билан ўзаро боғланган чора-тадбирлар комплекси ҳисобланади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига кўра «Ўзбекистон Республикаси Инвестиция дастурини шакллантириш тартиби тўғрисида НИЗОМ» қабул қилинди ва унда инвестиция дастурини шакллантиришнинг умумий қоидалари, молиялаштириш ва амалга ошириш мониторинги ёритиб берилган.

Инвестиция дастури республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш прогнозларининг таркибий қисми ҳисобланади ва давлат инвестиция сиёсатининг устувор йўналишларини акс эттиради.

Шу билан бирга лойиҳа-қидирув ишларидан бошлаб мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг умумдавлат дастурлари бажарилишини таъминлаш учун объектни фойдаланишга топширишга босқичларни ҳисобга олган ҳолда, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш муддатларини ва молиялаштириш манбаларини ҳисобга олиб, ҳар йили Дастурнинг асосий кўрсаткичлари аниқлаштирилган ва аниқ рўйхати янгиланган ҳолда уч йиллик даврга шакллантирилади.

Дастурни шакллантиришнинг асосий принциплари қуйидагилар киради:

инвестиция жараёнларини бошқариш соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш, шу жумладан зарур ҳажмларда, мақбул шартларда хорижий инвестицияларни ва кредитларни жалб этиш, шунингдек лойиҳаларни танлаб олишнинг амалий механизмини шакллантириш ва уларнинг амалга оширилиши мониторингини олиб бориш асосида улардан самарали фойдаланиш механизмини яратиш;

белгиланган давлат устуворликлари асосида энг муҳим тармоқларни, ишлаб чиқаришларни ва фаолият соҳаларини қўллаб-қувватлаш;

ижтимоий аҳамиятга эга бўлган тармоқларни (таълим, соғлиқни сақлаш, уй-жой-коммунал хўжалиги) аҳоли турмуш даражаси ва сифатини оширишни, истеъмол талабини фаоллаштиришни таъминловчи ҳажмларда биринчи навбатда инвестициялаш;

минерал-ҳом ашё ресурсларини ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлашни, тайёр маҳсулотни ташқи бозорда рақобатбардошли даражага етказишни таъминлашга йўналтирилган ишлаб чиқаришларни жадал ривожлантиришга қаратилган инвестиция лойиҳаларини қўллаб-қувватлаш;

транспорт инфратузилмасини ривожлантириш ва такомиллаштириш, шу жумладан трансконтинентал транспорт йўлакларига интеграциялаш, логистика комплексларини шакллантириш;

таркибий ўзгартиришлар вазибалари ва амалга оширилаётган инвестиция сиёсатига мувофиқ маблағ қўйишнинг ўзаро манфаатлилиги асосида хорижий сармояларни жалб қилиш, томонларнинг инвестиция мажбуриятлари асосида шартномалар тузиш амалиётини жорий этиш;

инвестиция лойиҳаларини Дастурнинг аниқ рўйхатига олдиндан белгиланган мезонлар асосида киритиш;

илгари бошланган объектларни тугаллаш учун марказлаштирилган инвестицияларни биринчи навбатда ажратиш.

Лойиҳаларни танлаб олишда уларнинг самарадорлиги, республика иқтисодиёти айрим тармоқларини ва минтақаларини ривожлантириш устуворликлари, маҳсулот сотиш кўрсаткичлари, шу жумладан экспортга йўнатирилганлик, бутловчи буюмлар ва компонентлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришда қатнашиш ва шу қабилар асосий мезонлар ҳисобланади.

Дастурда лойиҳанинг баҳолаш қиймати, тугалланмаган қурилиш ва қурилишни тугаллаш ҳамда фойдаланишга топшириш учун йиллар бўйича жорий нархларда молиялаштиришга эҳтиёж, молиялаштиришнинг тасдиқланган манбалари тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилади.

Дастурни ишлаб чиқишда йирик ва ўта муҳим лойиҳалар алоҳида, катта бўлмаган бир типдаги лойиҳалар яхлит киритилиши мумкин (масалан: мактаблар, қишлоқ врачлик пунктлари қурилиши ва бошқалар).

Дастур йиғма жадваллари билан таҳлилий қисмдан, аниқ дастурдан ва устувор инвестиция таклифларининг йиғма рўйхатидан иборат бўлади.

Дастурни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича барча ишларни Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги мувофиқлаштиради.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарори билан тасдиқланади.

Инвестиция дастурининг таҳлилий қисми республика иқтисодиётини ривожлантиришнинг асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари билан ўзаро боғланган ҳолдаги капитал қўйилмалар ҳажмлари ва молиялаштириш манбаларини асослашдан, Дастур самарадорлигини баҳолаш, лойиҳаларни танлаб олиш мезонларидан иборат бўлади.

Таҳлилий қисм таркибида инвестицияларнинг такрор ишлаб чиқариш ва технологик таркибини ҳисобга олган ҳолда умуман Дастур, иқтисодиёт секторлари ва тармоқлари, молиялаштириш манбалари ва ҳудудлар, амалга ошириш йиллари бўйича капитал қўйилмалар таркиби белгиланади.

Дастурнинг ялпи ички маҳсулот ўсишига, иқтисодиётнинг тармоқ ва ҳудудий ўзгаришига, экспорт ва импорт таркибига, ишлаб чиқариш қувватларини ва ижтимоий соҳа объектларини ишга тушириш ҳажмларига таъсирининг прогнозлаштирилаётган натижалари ҳисоб-китоб қилинади.

Дастурнинг барча ҳисоб-китоблари тадрижий тарзда, республикани уч йиллик даврда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш прогнозлари ва инвестиция лойиҳаларининг аниқ дастури асосида ишлаб чиқилади.

Аниқ дастурни шакллантириш

Дастурнинг аниқ рўйхатига марказлаштирилган манбалар, ҳукумат кафолати остида бериладиган хорижий кредитлар ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳисобига амалга ошириладиган инвестиция лойиҳалари киритилади.

Аниқ рўйхат қуйидагилардан иборат бўлади:

иқтисодиётни, ижтимоий соҳани ва мамлакат муҳофаа қудратини таркибий ўзгартиришни таъминловчи республика иқтисодиёти устувор йўналишларини ривожлантириш дастурларини молиялаштиришга йўналтириладиган марказлаштирилган инвестициялар лимитларидан;

хорижий инвестициялар ва ҳукумат кафолати остидаги кредитларни жалб этган ҳолда амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларининг аниқ дастуридан;

тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитларни жалб этган ҳолда амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларининг аниқ дастуридан;

устувор инвестиция таклифларининг йиғма рўйхати.

Ижтимоий соҳа объектларининг прогнозлаштирилаётган ҳажмлари Дастурга йириклаштирилган, буюртмачилар ва объектлар бўйича тақсимламаган ҳолда киритилади.

қуйидагилар лойиҳаларни амалга оширишнинг биринчи йилида уларни аниқ дастурга киритишнинг мажбурий шартлари ҳисобланади:

белгиланган тартибда тасдиқланган лойиҳанинг (инвестиция лойиҳасининг техник-иқтисодий асослашлари, техник-иқтисодий ҳисоб-китоблари) мавжуд бўлиши;

молиялаштириш манбаларининг ва кредитларнинг шартномада белгиланган муддатда қайтарилишининг тасдиқланиши.

Аниқ дастурни шакллантириш жараёни ҳар бир лойиҳа бўйича муфассал ахборот тайёрлаш, лойиҳани устуворлиги бўйича танлаб олиш ва рўйхатни шакллантиришдан иборат бўлади.

Ҳар бир лойиҳа (лойиҳалар гуруҳи) бўйича ахборот буюртмачи томонидан тайёрланади ҳамда унда қуйидагилар бўлади:

белгиланган шаклдаги лойиҳа паспорти;

лойиҳани амалга ошириш режа-жадвали;

аниқ дастурни шакллантириш санасида лойиҳани амалга оширишнинг ҳолати тўғрисидаги муфассал ахборот.

Лойиҳанинг паспорти қуйидагиларни ўз ичига олади:

техник тавсифномани;

атроф муҳитга таъсирни баҳолашни;

ишлаб чиқариш ва ижтимоий мулоҳазаларга кўра самарадорликни ва амалга ошириш имкониятларини баҳолашни, ташкилий тадбирларнинг кўламини;

маҳсулотга талаб ҳажми ва хусусиятини;

ечимнинг муқобил вариантлари мавжудлигини, шу жумладан фаолият кўрсатаётган корхоналарни реконструкция қилиш йўли билан;

асосий материаллар ва ишчи кучи ресурсларининг мавжудлигини;

инвестиция харажатлари миқдорлари.

Аниқ лойиҳа уни амалга ошириш мақсадга мувофиқлигидан, унинг иқтисодий ва молиявий самарадорлигидан, ишлаб чиқариш ва ижтимоий мулоҳазаларга кўра амалга ошириш имкониятлари ва мақбуллигидан, тармоқни ривожлантиришнинг стратегик вазифаларига мувофиқлигидан келиб чиққан ҳолда босқичма-босқич танлаб олинади:

биринчи босқичда - лойиҳа аниқ тармоқ ва минтақани ривожлантириш устуворликларидан келиб чиққан ҳолда олдиндан баҳоланади;

иккинчи босқичда - лойиҳа иқтисодийнинг айрим тармоқлари ва минтақаларни ривожлантириш устуворликларидан келиб чиққан ҳолда танлаб олинади.

Аниқ дастурга иқтисодий жиҳатдан самарасиз лойиҳаларни, шунингдек илгари жалб қилинган кредитлар бўйича муддати ўтказиб юборилган қарзи бўлган корхоналар лойиҳаларини киритиш тақиқланади.

қуйидагилар биринчи босқичда лойиҳанинг устуворлигини белгилашнинг мезонлари ҳисобланади:

лойиҳанинг тармоқни ривожлантириш стратегиясига мувофиқлиги;

молиявий ва иқтисодий самарадорлик;

маҳаллий хом ашёдан ва бутловчи буюмлардан фойдаланиш даражаси;

тайёрланган мутахассисларнинг мавжудлиги;

лойиҳанинг амалга оширишга тайёрланганлиги даражаси;

ишга туширилгандан кейин фойдаланиш харажатлари.

Ҳар бир мезоннинг муҳимлиги даражаси тармоқни ривожлантириш стратегиясини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги томонидан белгиланади.

Иккинчи босқичда уч йиллик даврда республика иқтисодиётидаги таркибий ўзгартиришлар прогнозига мувофиқ қўшимча равишда қуйидаги мезонлар ҳисобга олинади:

тармоқ (минтақа)нинг истиқболдаги прогноз ўсиш суръатлари;

экспорт салоҳиятининг прогноз ўсиш суръатлари;

тармоқнинг умуман республика бўйича макроиқтисодий кўрсаткичларга таъсирининг ўзгариши;

таркибий омиллар;

илгари қўйилган инвестициялар самарадорлиги;

асосий фондлар аҳволи ва қувватлардан фойдаланиш даражаси;

лойиҳанинг ижтимоий аҳамияти.

Икки босқичда танлаб олиш натижаларига кўра Дастурга киритиладиган объектларнинг аниқ дастури шакллантирилади.

Дастурни ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишнинг биринчи йили кўрсаткичлари мавжуд молиявий ресурслар ва бошқа ресурслар билан ўзаро боғланган бўлиши керак ҳамда биринчи молиявий йилда ўзгартирилмайди.

Дастурни ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишнинг иккинчи ва кейинги йиллари кўрсаткичлари ҳар йили аниқлаштирилиши керак, бунда бошланмаган лойиҳаларнинг бир қисми янги лойиҳаларга алмаштирилиши мумкин.

Қурилишларнинг аниқ ва титул рўйхатларини шакллантириш

Буюртмачилар тасдиқланган Инвестиция дастури асосида ваколатли банкларда молиялаштиришни расмийлаштириш учун ҳар йили қурилишларнинг аниқ рўйхатини ва Дастурни амалга оширишнинг иккинчи ва учинчи йилларига киритилган объектлар бўйича лойиҳала-қидирув ишларининг аниқ рўйхатини аниқлаштирадilar.

Марказлаштирилган манбалар ва давлат корхоналари маблағлари ҳисобига амалга ошириладиган қурилишларнинг аниқ рўйхатлари Иқтисодиёт вазирлиги ва

Молия вазирлиги билан келишган ҳолда инвесторлар (буюртмачилар) томонидан тасдиқланади.

Бошқа манбалар ҳисобига амалга ошириладиган қурилишларнинг аниқ рўйхатлари инвесторлар (буюртмачилар) томонидан мустақил равишда тасдиқланади.

Кредит ресурсларини жалб этган ҳолда амалга оширилаётган инвестиция лойиҳаларининг аниқ рўйхатлари тегишли кредит шартномаси ёки кредитловчи банкнинг ёзма розилиги мавжуд бўлганда тасдиқланади.

Қурилишларнинг аниқ рўйхати биринчи йил мобайнида танлов савдолари ёки Йирик ва стратегик муҳим инвестиция лойиҳаларини амалга оширишни мувофиқлаштириш кенгашининг алоҳида қарорлари бўйича аниқлаштирилиши мумкин.

Қурилишнинг титул рўйхати тасдиқланган лимитлар доирасида қурилишнинг бутун даврига тузилади ва Инвестиция дастури тасдиқлангандан кейин 2 ойдан кечиктирилмасдан танлов савдолари натижаларига кўра шакллантирилади.

Қурилишнинг титул рўйхати инвестор (буюртмачи) томонидан пудратчи билан келишган ҳолда тасдиқланади.

Қурилишнинг тасдиқланган титул рўйхатида капитал қўйилмалар лимитлари умуман инвестиция лойиҳасини амалга ошириш учун назарда тутилади, бунда қурилиш-монтаж ишлари, асбоб-ускуналар харид қилиш, лойиҳа-қидирув ишлари харажатлари ва бошқа харажатлар (пудратчи ва буюртмачи харажатлари алоҳида кўрсатилади) қурилиш йиллари бўйича тақсимланган ҳолда ажратиб кўрсатилади.

Биринчи молиявий йилда қурилишнинг титул рўйхатида лойиҳа-қидирув, қурилиш-монтаж ишлари кўрсаткичлари аниқлаштирилишига йўл қўйилмайди.

Инвестиция дастурини шакллантириш муддатлари

Уч йиллик Дастурни шакллантириш жараёни бир йиллик циклга эга бўлади ҳамда янгиланган Дастурни ҳар йилнинг охиригача тайёрлашни таъминловчи иловага мувофиқ қатъий жадвалга таянади.

Инвестиция дастурига киритиш учун таклифлар тайёрлашда буюртмачилар куйидаги тартибга амал қилишлари керак:

Дастурни амалга оширишнинг биринчи йилига келгуси йиллар лойиҳа-қидирув ишларининг аниқ рўйхати ва молиялаштириш билан таъминланган (келгуси йилга ўтувчи ва янгидан бошланаётган) қурилишларнинг аниқ рўйхати тузилади;

Дастурни амалга оширишнинг иккинчи йилига унга келгуси йиллар лойиҳа-қидирув ишларининг аниқ рўйхати ва биринчи йилдан ўтувчи қурилишларнинг прогноз рўйхати ва Дастурни амалга оширишнинг биринчи йилида лойиҳа ҳужжатлари тайёрланган ва тасдиқланган, биринчи йилда танлов савдоларига тайёрланадиган янгидан бошланадиган объектлар киритилади;

Дастурни амалга оширишнинг учинчи йилига унга келгуси йиллар лойиҳа-қидирув ишларининг аниқ рўйхати ва танлов савдолари натижаларига кўра белгиланган амалга ошириш муддатларини ҳисобга олган ҳолда қиймати белгиланган тартибда аниқлаштирилган биринчи ва иккинчи йилдан ўтувчи қурилишларнинг прогноз рўйхати, лойиҳа ҳужжатлари иккинчи йилда тайёрланадиган ва тасдиқланадиган янгидан бошланадиган объектлар киритилади.

Дастурни молиялаштириш

қуйидагилар Дастурни молиялаштириш манбалари ҳисобланади:

а) марказлаштирилган инвестициялар, улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

давлат бюджети маблағлари;

давлат бюджетдан ташқари фондлар маблағлари;

Ҳукумат кафолати остида бериладиган хорижий кредитлар;

Ҳукумат қарорларига кўра белгиланадиган бошқа манбалар;

б) марказлаштирилмаган инвестициялар, улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

мулкчиликнинг барча шаклларидаги корхоналар маблағлари;

тижорат банкларининг, шу жумладан хорижий тижорат банкларнинг кредитлари;

жисмоний шахслар, шу жумладан хорижий жисмоний шахслар маблағлари;

қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа манбалар.

Марказлаштирилган инвестициялар республика халқ хўжалигини таркибий қайта қуришни, республиканинг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш салоҳиятини сақлаб қолиш ва ривожлантиришни, амалга ошириш молиялаштиришнинг бошқа манбалари ҳисобига мумкин бўлмаган ижтимоий муаммоларни ва бошқа муаммоларни ҳал этишни таъминловчи республика иқтисодиётининг устувор йўналишларида асосий фондларни яратиш ва қўпайтириш учун фойдаланилади.

Марказлаштирилган инвестициялар фақат қуйидаги ишларга ажратилади:

республика иқтисодиётининг устувор йўналишларига давлат мақсадли дастурларини ва давлатлараро битимларни амалга оширишга;

аҳолининг эҳтиёжманд қатламларини давлат томонидан ижтимоий муҳофаза қилишни таъминлаш учун ой-жой қурилишига;

сув хўжалиги қурилишига;

аҳоли яшайдиган жойларнинг муҳандислик инфратузилмасини ривожлантиришга;

фан, таълим, соғлиқни сақлаш, спорт, маданият ва ижтимоий инфратузилманинг бошқа тармоқлари объектлари қурилишига;

давлат бошқаруви органлари, мудофаа ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлашга;

умумдавлат табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга оширишга ва табиий офатлардан ҳимоя қилиш иншоотлари қурилишига.

Дастурнинг амалга оширилиши мониторинги

Дастурнинг амалга оширилиши мониторинги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 4 январдаги 1-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Инвестиция дастурига киритилган лойиҳаларнинг амалга оширилиши устидан давлат мониторинги тўғрисидаги Низомга мувофиқ амалга оширилади.

Дастурининг давлат мониторинги қуйидаги мақсадлар учун амалга оширилади:

инвестиция лойиҳаларини, ва биринчи навбатда, марказлаштирилган инвестициялардан фойдаланган ҳолда рўёбга чиқарилаётган инвестиция лойиҳаларини ўз вақтида ва самарали амалга оширилишини таъминлаш;

лойиҳаларнинг белгиланган тартибда тасдиқланган параметрларига (техник-иқтисодий асослашлар, техник-иқтисодий ҳисоб-китоблар), танлов савдолари (тендерлар) шартларига риоя қилиш;

амалга оширилаётган лойиҳалар бўйича ахборот базасини шакллантириш;
инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда пайдо бўладиган муаммоли масалаларни кузатиб бориш;

инвестиция иқлимини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш.

Мониторинг ҳар ойда статистика ҳисоботи ва сўров йўли билан Иқтисодиёт вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Мониторинг натижалари Дастурнинг амалга оширилиши тўғрисидаги ҳар чораклик ахборотларни тайёрлашда ҳамда навбатдаги уч йиллик даврга Дастурни шакллантиришда фойдаланилади.

қисқача хулосалар

Асл моҳиятига кўра ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва иқтисодий ўсишни таъминлашни кўзда тутувчи инвестиция сиёсати давлат миқёсида ҳам, хўжалик субъектлари миқёсида ҳам амалга оширилади. Айрим тармоқ ва ишлаб чиқаришларни ривожлантириш бугунги кунда кўпгина ҳолларда инвестиция лойиҳалари асосида амалга оширилмоқда.

Лойиҳаларнинг асосланганлиги - уларнинг зарурлиги ва мақсадга мувофиқлигининг муҳим шартидир. Лойиҳалар давлат илмий-техник ва ишлаб чиқариш дастурлари бўйича ҳам, айрим мустақил инвесторларнинг ташаббуси билан ҳам молиялаштирилиши мумкин.

Иқтисодий ривожланишнинг устивор йўналишларини танлаш - инвестиция сиёсатининг, инвестиция лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва уларни молиялаштиришнинг бошланғич босқичидир.

Фан-техника тараққиётининг ютуқларига кўпроқ мос келадиган, меҳнат унумдорлигининг ўсишини ва жорий ҳаражатларнинг кам бўлишини таъминлайдиган, камроқ капитал талаб қиладиган ва ўз-ўзини қоплаш муддати қисқароқ бўлган лойиҳалар самарали инвестиция лойиҳалар ҳисобланади.